

Η ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΕΠΙ ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ

Ἦδη ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α΄ Κορινθ. Γ', 1-8) συνιστᾷ εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ μὴ καταφεύγουν εἰς τὰ κοσμικὰ δικαστήρια πρὸς ἐπίλυσιν τῶν μεταξὺ αὐτῶν διαφορῶν, ἀλλὰ νὰ ἀρκῶνται εἰς τὴν κρίσιν προσώπων ὁμοθρήσκων. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολο- γίαν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἐξ αὐτῆς ἐπήγαγεν ἡ ἀρμοδιότης τοῦ ἐπισκόπου ὡς προϊσταμένου τῆς θρησκευτικῆς κοινότητος πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν τῶν μελῶν τῆς. Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων ἀνεγνώρισε λίαν ἔνωρις τὴν ἀνάμειξιν ταύτην τῶν ἐπισκόπων καὶ τὴν ἐξουθίμισε νομοθετικῶς. Ἀμφίβολον εἶναι ὅμως, ἐὰν τῇ προσέδωκε τὸν χαρακτήρα δικαστικῆς λειτουργίας, ὡς ὑποστηρίζουν τινὲς ἢ ἐὰν, ὡς δέ- χονται ὀρθότερον — κατ' ἐμὴν κρίσιν — ἄλλοι, αὕτη διετήρησε καὶ μετὰ ταῦτα τὸν ἀρχικὸν τῆς χαρακτῆρα ὡς μέσου εἰρηρικῆς ἐπιλύσεως τῶν διαφο- ρῶν τῶν πιστῶν. Ὁ ἐπίσκοπος ἀποβλέπει κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸν συμβι- βασμὸν τῶν διαδίκων καί, ἐν ἀποτυχίᾳ αὐτοῦ, ἀναλαμβάνει τὴν μεταξὺ αὐτῶν διαιτησίαν. Ἡ αὐτοκρατορικὴ νομοθεσία ἀναγνωρίσασα τὴν οὕτως ἐκδηλου- μένην ἀνάμειξιν τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸν νομικὸν βίον τῶν πιστῶν, οὐδὲν ἰδιαι- τερον προνόμιον ἀνεγνώρισεν οὐσιαστικῶς εἰς αὐτήν—πλὴν τυπικῶν τιμῶν διευκολύνσεων—δεδομένου ὅτι τόσον ὁ συμβιβασμὸς ὅσον καὶ ἡ διαιτησία ἦσαν θεσμοὶ ἀπὸ μακροῦ γνωστοὶ ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ¹. Μετὰ τινὰς ἀμ-

¹ Περὶ τῶν ἀνωτέρω καὶ τῶν πολλῶν καὶ σπουδαίων προβλημάτων, ἅτινα γεννᾷ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τῆς *audientia episcopalis* κατὰ τοὺς προϊουστινιανεῖους χρόνους καὶ τὰ ὁποῖα πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχουν ὀριστικῶς λυθῆ βλ. Giulio Vis- ma ra, *Episcopalis audientia*, Milano 1937 καὶ τὰς ἐκεῖ παραπομπάς· εἰς ταύτας πρόσθετες A. Steinwenter ἐν *Zeitschrift der Savigny - Stiftung für Rechts- geschichte*, Rom. Abt., τόμ. 58 (1938) σ. 370-373, L. Wenger, *Istituzioni di procedura civile romana*, trad. R. Orestano, Milano 1938, σ. 341-344, V. Bušek, *Episcopalis audientia, eine Friedens- und Schiedsgerichtsbarkeit* ἐν *Zeitschrift der Savigny - Stiftung*, Kan. Abt., τόμ. 59 (1939) σ. 453-492, G. Masi, *L'udienza vescovile nelle cause laiche da Costantino ai Franchi* ἐν *Archivio giuridico*, τόμ. 122 (1939) σ. 87-191. Τὴν μελέτην τοῦ G. Dix, *Juris- diction, episcopal and papal, in the early church* ἐν *Laudate*, τόμ. 15 (1937) σ. 45-55, 101-124, 157-173, 232-250 καὶ τόμ. 16 (1938) σ. 107-118, 166-181, 231-243 γνωρίζω μόνον ἐκ παραπομπῆς.

φιταλαντεύσεις ἢ δικαιοδοσία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν ἐρρυθμίσθη ὡς ἕξῃς εἰς τὴν ἰουστινιάνειον κωδικοποίησιν. Διαφοραὶ μεταξὺ λαϊκῶν ὑποβάλλονται ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ ἐπισκόπου μόνον ἐὰν συμφωνοῦν ἀμφότερα τὰ μέρη¹. Κατὰ συνέπειαν, οὔτε ὑποχρέωσις τοῦ ἀντιδίκου πρὸς ἐμφάνισιν οὔτε ἐν ἀπουσίᾳ αὐτοῦ ἐρημοδικία ὑφίσταται κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν νομοθεσίαν. Ὁ ἐπίσκοπος δύναται ὁμως, ἐὰν θέλῃ, νὰ ἐκβιάσῃ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀπειθοῦντος διαδίκου μόνον διὰ τῆς ἀπειλῆς ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν. Ἐπὶ πλέον οὗτος ἀσκεῖ ἔλεγχον ἐπὶ τῶν κατὰ τόπους ἀστικῶν καὶ ποινικῶν δικαστηρίων καί, ἂν διαπιστώσῃ ὅτι ταῦτα, καίπερ ὑπομνησθέντα ὑπ' αὐτοῦ, βραδύνουν εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἢ αἰ ἀποφάσεις των δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ δίκαιον, δέον νὰ ἀναφέρῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν αὐτοκράτορα (νεαρὰ 86 [ἔτ. 539] κεφ. 1). Ἐὰν πάλιν τις τῶν διαδίκων ἔχῃ λόγους νὰ ἀμφισβητῇ τὴν ἀμεροληψίαν τοῦ δικαστοῦ, ἢ ὑπόθεσις ἐκδικάζεται ἀπὸ κοινοῦ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπισκόπου (κεφ. 2). Αἱ αἰτιάσεις τῶν πολιτῶν κατὰ τῶν ἀρχόντων ἐκδικάζονται εἰς πρῶτον βαθμὸν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου καὶ εἰς δεύτερον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος (κεφ. 4). Εἰς τὰς πόλεις, ἐνθα δὲν ἔδρευε ἀρχων, ἀρμόδιος διὰ τὴν ἐκδικασιν τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν εἶναι ὁ *defensor civitatis*· ἀλλ' οἱ διάδικοι δικαιοῦνται νὰ προσφύγουν ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐπίσκοπον (κεφ. 7). Ἀληθῆ δικαιοδοσίαν ἀσκεῖ ὁ ἐπίσκοπος ἐπὶ τῶν τοῦ λεγομένου *privilegium fori* ἀπολαυόντων κληρικῶν καὶ μοναχῶν· ἢ νεαρὰ 123 (ἔτ. 546) κεφ. 21 (πρβλ. καὶ κεφ. 8, 22 καὶ 23) ὥρισε τελικῶς ὅτι πᾶσα ἀγωγή κατὰ τινος τούτων ἐκδικάζεται ὑποχρεωτικῶς τὸ πρῶτον ἐνώπιον τοῦ ἀρμοδίου ἐπισκόπου, κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ὁποίου ἐπιτρέπεται ἐντὸς δεκαήμερου ἔφεσις ἐνώπιον τοῦ ἐπιτοπίου κοσμοῦ δικαστοῦ, ἐκτὸς ἐὰν ἢ ἀπόφασις ἐξεδόθη κατὰ παραπομπὴν ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος ἢ ἄλλου ἀνωτέρου ἀρχοντος, ὁπότε εἰς αὐτοὺς ἀπόκειται ἢ ἐκδικασίς τῆς ἐφέσεως. Νεαρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου τοῦ ἔτους 629², ἐπαναλαμβάνουσα κατ' οὐσίαν τὰς διατάξεις τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ἐτροποποίησε ταύτην μόνον καθ' ὅσον ὥρισεν ὅτι ἢ ἔφεσις κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἐπισκόπου ἐκδικάζεται ὑπὸ τοῦ προϊσταμένου μητροπολίτου, ἢ δὲ κατὰ τῆς τοῦ τελευταίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως ἐναπόκειται εἰς τὸ ἐκδόν ταύτην ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον³. Ἡ νεαρὰ ὁμως τοῦ Ἡρακλείου δὲν περιελήφθη εἰς τὰ Βασιλικά, ἅτινα περιορίσθησαν νὰ ἐπαναλάβουν τὸ περιεχόμενον τῆς νεαρᾶς 123

¹ Cod. Just. I, 4,7 (ἔτ. 398), 8 (ἔτ. 408).

² C. E. Zachariæ a Lingenthal, Jus Græco-romanum, Pars III, Lipsiæ 1857—I. Ζέπου - Π. Ζέπου, Jus Græco-romanum, τόμ. Α', Ἀθήναι 1931, Coll. I, ἀρ. 25.

³ Πρβλ. ἀκόμη τὴν διάταξιν ΙΑ' 11 τῆς Ἐπιτοπίας, ἣτις ὁμως δὲν προσέλαβεν, ὡς γνωστὸν, νομοθετικὸν κύρος.

του Ἰουστινιανου¹ καὶ τὸ αὐτὸ πράττει κατ' οὐσίαν καὶ τὸ ἐρημνευτικοῦ νόμου θέσιν ἐπέχον χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1081², ὅπερ ὁμως ἐπάγεται: *εἰ μὴπω πολλάκις τις τῶν ἀπαντώντων τὸ βασιλικὸν δικαστήριον ἐπιζητοίη. τότε γὰρ σχολαζόντων ἀπάντων ἡ βασιλικὴ μεγαλειότης διαιτῆσει τῆ δίκη καὶ τεμεῖ τὸ ἀμφίβολον.* Ἐὰν ἡ σωζομένη περίληψις τοῦ σχετικοῦ τμήματος ἄλλης νεαρᾶς τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος³ ἀποδίδῃ ἐπακριβῶς τὸ ἀπολεσθὲν πρωτότυπον, ἀνεγνωρίσθη δι' αὐτῆς εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια δικαιοδοσία ἐπὶ τῶν εἰς τὰς ὑπὲρ εὐσεβῶν σκοπῶν δωρεᾶς καὶ κληροδοτήματα ἀναφερομένων ἰδιωτικῶν διαφορῶν καθὼς καὶ τῶν γαμικῶν τοιούτων, ἐν ᾧ τρίτη νεαρά τοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου Α'⁴, ὀρίζουσα τὰ κατὰ τὸ βᾶρος καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀποδείξεως ἐπὶ δικῶν ἀπελευθερώσεως ἢ διεκδικήσεως εἰς δουλείαν, προϋποθέτει ὅτι αὐταὶ κρίνονται ἐνώπιον ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων⁵.

Παρατηρήθη ὁμως⁶ ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια δὲν περιορίζοντο ἐν τῇ πράξει ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς οὕτω ὑπὸ τῆς πολιτικῆς νομοθεσίας ἀναγνωρισθείσης αὐτοῖς δικαιοδοσίας ἀλλ' ὑπερέβησαν ταῦτα, ἐπιλαμβανόμενα τῆς ἐκδικάσεως καὶ διαφορῶν, διὰ τὰς ὁποίας ἀποκλειστικῶς ἀρμόδια ἔδει νὰ ἦσαν τὰ πολιτικὰ δικαστήρια. Σκοπὸς τῆς παρουσίας ἐργασίας εἶναι νὰ ἐρευνησῆ ἐγγύτερον τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ δὴ ὑπὸ δύο ἐπόψεις· πρῶτον, ὡς πρὸς τὴν καθ' ἕλην ἔκτασιν τῆς δικαστικῆς δράσεως τῶν ἐπισκόπων, τουτέστι τὸ εἶδος τῶν διαφορῶν, ὧν ἐπελαμβάνοντο καὶ δεύτερον, ὡς πρὸς τὸν νομικὸν αὐτῆς χαρακτήρα (ἀληθῆς δικαιοδοσία ἢ διαιτησία:). Ὡς πηγὴ χρησιμοποιοῦνται ἐν προκειμένῳ κατὰ κανόνα μόνον αἱ ἀκέραιαι σωζόμεναι **ἀποφάσεις** ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν ἐπὶ **ἰδιωτικῶν** διαφορῶν, ἐν αἷς ὁ ἐναγόμενος **δὲν εἶναι κληρικὸς ἢ μοναχός**, κατ' ἐξαιρέσιν δὲ ἄλλαι πηγαὶ (φιλολογικαὶ ἢ νομικαί, ἐνθα γίνεται διηγηματικῶς λόγος περὶ δικῶν ἐνώπιον

¹ Βασιλικά τίτλ. Γ' 1.

² C. E. Zachariæ, "Ενθ' ἄνωτ. III 18.

³ C. E. Zachariæ, "Ενθ' ἄνωτ. III 27' *τὰ μέντοι ψυχικά πάντα καὶ αὐτὰ δὴ τὰ συνοικέσια παρὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων ἀφείλουσι κρίνεσθαι τε καὶ ἐκβάζεσθαι.*

⁴ C. E. Zachariæ, "Ενθ' ἄνωτ. III, 35.

⁵ Πρβλ. Θεοδώρου Βαλαμῶνος Μελέτην χάριν τῶν δύο ὀφρικίων τοῦ τε χαρτοφύλακος καὶ τοῦ πρωτεκδίκου παρὰ Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Α', Ἀθήνησι 1854, σ. 532 - 533.

⁶ K. E. Zachariä von Lingenthal, Geschichte des griechisch - römischen Rechts³, Berlin 1892, σ. 388, Θ. Ἀντωνιάδου, Ἡ δικαιοσύνη ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων καὶ οἱ Καθολικοὶ κριταὶ τῶν Ρωμαίων ἐν Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας, τόμ. 29 (1909) σ. 351 - 352, Μ. Εὐστρατιάδου, Περὶ τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μεταβολῆς τοῦ δικαστικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ κλήρου εἰς τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου ἐν Ἐφημερίδι τῆς ἑλληνικῆς καὶ γαλλικῆς νομολογίας, τόμ. 36 (1916 - 1917) σ. 146 καὶ 148.

ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων), διότι μόνον ἐκεῖναι, περιέχουσαι ἐν ἐκτάσει τὰ προταθέντα πραγματικά περιστατικά καὶ τὴν ἐν γένει στάσιν τῶν διαδίκων διαρκούσης τῆς δίκης καθὼς καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου, παρέχουν ποιάν τινα ἀσφάλειαν εἰς τὸν ἐρευνητὴν ὅτι δὲν ἠπατήθη κατὰ τὸν νομικὸν χαρακτηρισμὸν τῆς διαφορᾶς καὶ τὴν διαπίστωσιν τοῦ εἴδους τῆς ἀποφάσεως (δικαστικῆς ἢ διαιτητικῆς). Ὅθεν ἀποκλείονται α') αἱ πράξεις ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, αἵτινες δὲν τέμνουν τὴν διαφορὰν ἐξετάζουσαι καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν προταθέντων πραγματικῶν γεγονότων ἀλλὰ γνωμοδοτοῦν ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ νομικοῦ ζητήματος, ἄνευ περαιτέρω ἐλέγχου τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐνδιαφερομένου ὑποβληθέντος ἱστορικοῦ ὁ ἀντίπαλος, ὡς αὐτονόητον, οὔτε καλεῖται οὔτε παρίσταται. Πολλὰ τοιαῦτα γνωμοδοτήσεις εὔρηται μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ ὡς ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας καὶ τῶν πράξεων τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα β') αἱ ἀποφάσεις αἱ μὴ ἐπιλύουσαι ἰδιωτικὴν διαφορὰν ἀλλ' ἐπιβάλλουσαι ποινὴν ἢ ἀσκοῦσαι τὴν ἐκκλησιαστικὴν πειθαρχίαν γ') ἐκεῖναι ἐν αἷς ὁ ἐναγόμενος εἶναι ἀσφαλῶς ἢ ἐνδεχομένως κληρικὸς ἢ μοναχός, διότι αἱ διαφοραὶ αὗται, ἀληθευούσης τῆς προϋποθέσεως, ὑπάγονται κατὰ τὴν ἰσχύουσαν αὐτοκρατορικὴν νομοθεσίαν λόγῳ τοῦ *privilegium fori* ὅπως ὅποτε εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά δικαστήρια. Τὰ τοπικά ὄρια τῆς ἐρεύνης περιλαμβάνουν τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὰ μετὰ τὴν πρώτην κατάρρευσιν αὐτῆς προκύψαντα **ἑλληνικά** κράτη (βασιλείον τῆς Νικαίας, δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου κλπ.), οὐχὶ δὲ τὰ λοιπὰ ἐπὶ τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου ἀλλογενῆ (σερβικόν, βουλγαρικόν, φραγκικόν κλπ.), ἀσχέτως πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἔνδυμα τῆς ἀποφάσεως, τὰ δὲ χρονικά ὄρια ἐκτείνονται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐκλείψεως τῶν τελευταίων πολιτικῶν ὀργανισμῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ.

Διὰ τὸ πρῶτον μεῖζον τμήμα τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου, τὸ διήκον μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος λήγοντος, ἔχομεν ὀλίγας μόνον πληροφορίας. Ἡ ἐν Ρ. Μον. 14 (ἔτ. 594) ἀπόφασις ἐνὸς πρεσβυτέρου ἐν Αἴγυπτῳ εἶναι ὡς ρητῶς λέγεται διαιτητικὴ, ἐν ᾗ περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος (611 – 619) διηγεῖται ὁ βιογράφος του Λεόντιος Νεαπόλεως¹: *Μαθὼν δὲ ποτε πάλιν ὁ τρισόλβιος, ὡς τινες ἀδικούμενοι ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων αὐτῶν καὶ βουλόμενοι προσέρχεσθαι τῷ αἰοδίμῳ τῷ φόβῳ τῶν καγκελαρίων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν λοιπῶν τῶν παρισταμένων ἀνακόπιωνται, ἐπινοεῖται τι τοιοῦτον θεάρεστον πρᾶγμα. καὶ κατὰ τετραδά καὶ παρασκευὴν δημοσίως τίθων σελλιν καὶ σκάμνα δύο ἐκαθέζετο ἔμπροσθεν τῆς ἐκκλησίας συννυγᾶνων τισὶν ἐναρέτοις ἢ τὰ ἄγια εὐαγγέλια κρατῶν μετὰ*

¹ Παρὰ Η. Gelzer, *Leontios' von Neapolis Leben des heil. Iohannes des Barmherzigen*, Freiburg i.B.—Leipzig 1893, σ. 11.

χειρας, μηδένα τοῦ τοσοῦτου διικίου πλησιάσαι συγχωρῶν πλὴν ἐνὸς ἐκκλησιεκδίκου, ἄδειαν δοῦναι καὶ παρορησίαν σπεύδων τοῖς βουλομένοις προσέρχεται, οἷς καὶ παρ' αὐτὰ τὸ ἱκανὸν διὰ τῶν ἐκκλησιεκδικῶν γενέσθαι ἐποίει καὶ παρήγγελλεν μηδενὸς γεύσασθαι αὐτούς, ἄχρις ἂν διοικήσωσι τὸ κεφάλαιον. Οὔτε περὶ τοῦ εἴδους τῶν ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ πατριάρχου ὑποβαλλομένων διαφορῶν οὔτε περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς δράσεως αὐτοῦ ἔχομεν ἐπαρκῆ στηρίγματα εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Λεοντίου. Ἡ λέξις ἀντιδίκου ὑποδηλοῖ μᾶλλον ἰδιωτικὰς διαφορὰς, ὅτι δὲ πρόκειται περὶ γνησίας δικαστικῆς δράσεως καθιστοῦν πιθανὸν δύο τινά· πρῶτον μὲν, ὅτι ἐξ ὅσων λέγει ὁ βιογράφος, δὲν φαίνεται νὰ ἀπαιτεῖτο ἡ συγκατάθεσις τῶν ἀντιδικῶν τῶν ἀδικουμένων διὰ τὴν ὑποβολὴν τῆς διαφορᾶς ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ὡς μόνον—πραγματικὸν καὶ οὐχὶ νομικὸν—ἐμπόδιον παρίσταται ὁ φόβος πρὸ τῶν κληρικῶν τοῦ πατριαρχείου, δεύτερον δέ, ἡ ἐξ ἄλλων σημείων τῆς αὐτῆς βιογραφίας διαπιστουμένη εὐρυτάτη ἔκτασις τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἰωάννου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ¹. Ἐὰν πάλιν ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἔκρινεν ὡς δικαστὴς ἢ ὡς διαιτητὴς ἐν δίκῃ μεταξὺ τῆς ὑποτιθεμένης ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμου καὶ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης τοῦ κληρονομουμένου, περὶ ἧς ὑποθέσεως γίνεται διηγηματικῶς λόγος ἐν Πείρᾳ ΛΑ' 5, δὲν εἶναι ἐπίσης σαφές. Ἡ διαφορὰ ἀφορᾷ ψυχικόν, ἀλλ' ἡ δίκη ἔλαβε χώραν ἕνα περίπου αἰῶνα πρὸ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης νεαρᾶς τοῦ Ἀλεξίου Α', ἧτις ὑπέβαλε τὰς ἐκ τοιαύτης σχέσεως διαφορὰς ὑπὸ τὴν ἀρμοδιότητα τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων.

Ἡ πενιχρότης ὁμως αὐτῆ τῶν πηγῶν διὰ τὸ μέχρι τέλους τοῦ ΙΒ' αἰῶνος διάστημα δὲν πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ ἀναγκάως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν ἐπίλυσις ἰδιωτικῶν διαφορῶν ἦτο σπανία, εἴτε ἀπολύτως εἴτε ἐν σχέσει μὲ τοὺς ἀκολουθοῦντας δύο καὶ ἡμισυν αἰῶνας. Ἐν πρώτοις, εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης περιόδου τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας ἔχομεν ἀσυγκρίτως πλουσιώτερον ἀρχεακὸν ὕλικόν—καὶ τοιοῦτο εἶναι ἐκεῖνο ὅπερ χρειαζόμεθα κυρίως ἐν προκειμένῳ—παρὰ ἐξ ὅλων τῶν προηγουμένων αἰῶνων ὁμοῦ λαμβανομένων· δεύτερον δέ, ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἶναι διατυπωμένοι ἄλλαι πηγαὶ ἀφήνει νὰ νοηθῇ ὅτι ἡ ἐπίλυσις ἰδιωτικῶν διαφορῶν περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν συνήθων ἔργων τοῦ τῶν τρίτον βαθμὸν τῆς ἱερωσύνης φέροντος κληρικοῦ. Οὕτως ἐν ἐπιταφίῳ λόγῳ εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἀντώνιον Β' τὸν Καυλέαν (893—901) φέρεται²: *Τίς δικαιοσύνης προέστη οὕτως ; τίς ἀδικουμένοις ὠφθη σωτήριος ; τίς ἀδι-*

¹ Πρβλ. τὴν αὐτόθι σ. 33-34 διήγησιν, ἐνθα προϋποτίθεται ἡ ἐξουσία τοῦ πατριάρχου ὅπως τιμωρήσῃ τινὰ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καπήλων (*βουνευρίζει καὶ πομπέει αὐτὸν διὰ τοῦ ἐπάνω τῆς ἀγορᾶς*).

² Νικηφόρου... ἐπιτάφιος... εἰς τὸν... θαναστὸν ἐν πατριαρχεῖαι Ἀντώνιον βλ. Α. Παπαδόπουλος-Keramæus, Monumenta græca et latina ad historiam Photii Patriarchæ pertinentia, Petropoli 1899, σ. 13.

κούντων ὁρμὰς ἐπέσχε ; τίς διέλυσεν ἔριδας ;... ἀλλὰ τίς πενήτων δάκρυσι
 ράνας τὸ δικαστήριον ἀντὶ τοῦ τῶν δικαίων τυχεῖν μετὰ τῆς πενίας ἀπῆλθεν,
 τοῦ δικαίου τὴν ἀποτυχίαν ἀποκλαιόμενος ; ἐν δὲ συνοδικῇ πράξει διὰ τὴν
 ἐκλογὴν μητροπολίτου Κερκύρας ἐκ τοῦ ἔτους 1219, λόγου γινομένου γενικῶς
 περὶ τῶν ἐπισκοπικῶν καθηκόντων, τονίζεται ¹ : *Εἰ δὲ χορῆ τῶν πνευματικῶν
 ἀφεμένους ἐπὶ τὰ πολιτικὰ μεταβῆναι... ὅσα ἐν δίκαις, ὅσα ἐν ἔρισιν, εὐρῆσομεν
 κἂν τούτοις πολυωφελῆ τὸν ὄντως ὄντα ἐπίσκοπον... διαιτήσῃ δικαίως, κρινεῖ
 οὐ κατὰ τὸν μικρόν, οὐ κατὰ τὸν μέγαν, οὐδὲ λήφεται πρόσωπον ἐν κρίσει...*

Ἐκ τῶν περιπτώσεων, ἔνθα κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τῆς
 βυζαντινῆς περιόδου κληρικοί κρίνουν ἰδιωτικὰς διαφορὰς ², δέον νὰ ἀποχω-
 ρισθοῦν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκείναι, ἐν αἷς οὗτοι δικάζουν κατὰ παραπομπὴν τοῦ
 αὐτοκρατορικοῦ ἢ ἄλλων κοσμικῶν δικαστηρίων ³, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκείναι, ἐν
 αἷς τὴν ἀπόφασιν ἀπαγγέλλει μὲν λαϊκὸν δικαστήριον, εἰς τὴν συγκρότησιν
 τοῦ ὁποίου ὄμως μετέχουν καὶ κληρικοί ⁴. Αἱ λοιπαὶ ἀποφάσεις ἐκκλησια-

¹ Παρὰ Β. Βασιλιέφσκη, Ἡπειρωτικά κατὰ τὴν γ' ἑκατονταετηρίδα, ἐν
 Βυζ. Χρονικά, τόμ. 3 (1896) σ. 260 - 261.

² Ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων καταρτίζονται ἐπίσης δικαστικοὶ
 συμβιβασμοί. Δημήτριος Χωματιανὸς ὡς ἀρχιεπίσκοπος πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ
 πάσης Βουλγαρίας μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου παρὰ J. B. Pitra, *Analecta sacra
 et classica Spicilegio Solesmensi parata* [τόμ. VI], *Juris ecclesiastici Græcorum
 selecta paralipomena, Parisiis - Romæ 1891* (κατωτ. = Ἀρχ. Βουλγαρίας·
 ἐφ' ὅσον δὲν ἀναγράφεται ἀκριβεστῆρα χρονολογία, αἱ ἀποφάσεις ἀνάγονται χρονολο-
 γικῶς εἰς τὰς πρώτας δεκαετίαι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος) ἀριθ. 135, 136, ἀπόφασιν τοῦ πα-
 τριάρχου Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου δημοσιευθεῖσα παρὰ F.
 Miklosich - I. Müller, *Acta et diplomata græca medii ævni*, τόμ. I καὶ II,
 Vindobonæ, 1860 - 1862 (κατωτ. = ΠΚ) ἀριθ. 614 (ἔτ. 1400), 651 (ἔτ. 1401).

³ Π.χ. Ἀρχ. Βουλγ., ἀριθ. 25, 36, 83, 89.

⁴ Π.χ. F. Miklosich - I. Müller, ἔνθ' ἄνωτ., τόμ. VI (1890) σ. 96
 (ἔτ. 1118), Μ. Γούδα, Βυζαντινὰ ἐγγραφα τῆς ἐν Ἀθῶν ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βατο-
 πεδίου, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν, τόμ. 4 (1927), σ. 211 - 216
 (ἔτ. 1179/1180), F. Miklosich κλπ., τόμ. IV (1871), σ. 229 - 230 (ἔτ. 1293),
 281 - 282 (ἔτ. 1387). Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονικοῦ Γ' νομοθετηθεῖσα
 δικαστικὴ ἀρχὴ τῶν καθολικῶν κριτῶν τῶν Ρωμαίων, οἵτινες κατὰ μέρος ἐστρατο-
 λογοῦντο ἐξ ἀνωτέρων κληρικῶν. Βλ. K. E. Zachariä von Lingenthal,
 Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 385 ἐπ., Θ. Ἀντωνιάδην, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 341 ἐπ. καὶ γενικώ-
 τερον L. Petit, *La réforme judiciaire d'Andronic Paléologue ἐν Ἐχθος d'O-
 rient*, τόμ. 9 (1906) σ. 134 - 138, Μ. Εὐστρατιάδην, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. 35
 (1915 - 1916), σ. 280 - 287, 344 - 346 καὶ τόμ. 36 (1916 - 1917), σ. 12 - 16 καὶ 140 -
 160, P. Lemerle, *Le juge général des Grecs ἐν Μémorial Louis Petit*, Bu-
 carest 1948, σ. 292 - 316. Ἡ ἐν τῷ ἱστορικῷ τῆς ὑπ' ἀριθ. 106 ἀποφάσεως τοῦ
 Ἀρχ. Βουλγ. πληροφορία, καθ' ἣν ἡ διέπουσα τὴν ἀντιβασιλείαν ἡγεμονὶς Μαρία
 (ἄλλως Μαργαρίτα) εἶχεν ὀρίσει πάντας τοὺς κατὰ χώραν ἀρχιερεῖς ἐπὶ ταῖς πολιτικαῖς
 δίκαις συνέδρους αὐτῶν (sc. τῷ Γεωργίῳ Φραγγοπούλῳ δουκὶ Θεσσαλονίκης) καὶ συνδι-
 καστὰς εἶναι, ἀναφέρεται εἰς τὸ λατινικὸν βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ συνεπῶς
 ἐκφεύγει τῶν πλαισίων τῆς παρούσης ἐργασίας, ὡς ταῦτα διεγράφησαν ἀνωτέρω (σ.95).

στικῶν δικαστηρίων ἐκτείνονται καθ' ἕλλην εἰς τὰ ἐξῆς θέματα ἰδιωτικοῦ δικαίου.

Προστασία τῆς κυριότητος. Ἐργ. Βουλγ. ἀρ. 72, 73, 95, Μητροπολίτης Σμύρνης παρὰ *F. Miklosich - I. Müller* ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. IV (1871) σ. 187 – 189 (ἔτ. 1228), ΠΚ ἀρ. 496 (ἔτ. 1395), 579 (ἔτ. 1400), 583 (ἐπὶ Ματθαίου Α' 1396 – 1410), 589 (ἐπίσης), 658 (ἔτ. 1401).

Δουλεῖαι. ΠΚ ἀρ. 526 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 590 (ἐπίσης).

Ἐμφύτευσις. ΠΚ ἀρ. 90 (ἔτ. 1340), 650 (ἔτ. 1401).

Ἐμπράγματος ἀσφάλεια. ΠΚ ἀρ. 530 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 591 (ἔτ. 1400).

Δάνειον. ΠΚ ἀρ. 558 (ἔτ. 1400), 606 (ἔτ. 1400), 617 (ἐπὶ Ματθαίου Α').

Ἀγοραπωλησία. ΠΚ ἀρ. 35 II (ἔτ. 1316), 55 II (ἔτ. 1324), 623 (ἔτ. 1401).

Μίσθωσις πράγματος. ΠΚ ἀρ. 651 (ἔτ. 1401), 654 (ἔτ. 1401).

Ἐταιρεία. ΠΚ ἀρ. 536 (ἔτ. 1399), 562 (ἔτ. 1400), 564 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 591 (ἔτ. 1400), 631 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 675 (ἔτ. 1401), 680 (ἔτ. 1401).

Μνηστεία. Ἐργ. Βουλγ. ἀρ. 19, 122, ΠΚ ἀρ. 63 IV (ἔτ. 1325).

Γάμος. Ἐργ. Βουλγ. ἀρ. 124, 134, Ἰωάννης Ἀπόκαυκος ὡς μητροπολίτης Ναυπάκτου παρὰ *Sophrone Pétridès, Jean Αποκαυκος, lettres et autres documents* ἐν Ἰζβέστια τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως τόμ. 14 (1909) σ. 85-86, 90 (ΙΓ' αἰὼν ἀρχόμενος), ΠΚ ἀρ. 582 (ἔτ. 1400).

Προίξ. ΠΚ ἀρ. 16 III (ἔτ. 1315), 30 III (ἔτ. 1316), 30 IV (ἔτ. 1316), 36 I (ἔτ. 1316), 56 (ἔτ. 1324), 57 V (ἔτ. 1324), 123 (ἔτ. 1348), 126 I (ἔτ. 1348), 126 II (ἔτ. 1348), 170 (ἔτ. 1359), 537 (ἔτ. 1400) καὶ 595 (ἔτ. 1400), 547 (ἔτ. 1400), 557 (ἔτ. 1400), 608 (ἔτ. 1400), 656 (ἔτ. 1401) καὶ 676 (ἔτ. 1401).

Πρόγαμος δωρεά. ΠΚ ἀρ. 16 II (ἔτ. 1315), 559 (ἔτ. 1400), 563 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 565 (ἔτ. 1400).

Διαζύγιον. Ἐργ. Βουλγ. ἀρ. 17, 22 (πιθανώτατα ἔτ. 1224 ἢ 1225, διότι, ὡς λέγεται, ἐμεσολάβησεν ἐν ἔτος τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τῆς α' ἰνδικτιῶνος ἐπὶ τῆς δεσποτείας τοῦ Θεοδώρου Δούκα, ἔφ' ἧς μόνον μία ἰνδικτιῶν μὲ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἀπαντᾷ, ἡ τοῦ ἔτους 1222/1223), 23, 121, 123, 132, 137, 139, 141, 142, 143, Ἰωάννης Ἀπόκαυκος ὡς μητροπολίτης Ναυπάκτου παρὰ *S. Pétridès* ἐνθ' ἄνωτ. σ. 88 – 89, 97 – 98 καὶ παρὰ *A. Παπαδοπούλου - Κεραμεῖ*, Συνοδικὰ γράμματα Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου μητροπολίτου Ναυπάκτου ἐν Βυζαντίς τόμ. 1 (1909) σ. 27 – 28 (ἀρχαὶ ΙΓ' αἰῶνος), ΠΚ ἀρ. 16 I (ἔτ. 1315), 30 II (ἔτ. 1316), 63 I (ἔτ. 1325).

Πατρικὴ ἐξουσία. ΠΚ ἀρ. 592 (ἔτ. 1400).

Ἐπιτροπεία καὶ κηδεμονία. Ἐργ. Βουλγ. ἀρ. 91, ΠΚ ἀρ. 35 I (ἔτ. 1316), 683 (ἔτ. 1401).

Κληρονομικὴ διαδοχὴ. Ἐπιτ. Βουλγ. ἀρ. 31, 33, 40, 53, Ἰωάννης Ἀπόκαυκος ὡς μητροπ. Ναυπάκτου παρὰ *A. Παπαδοπούλου—Κεραμεῖ* ἐνθ' ἄνωτ. σ. 28–30, ΠΚ ἀρ. 24 (ἔτ. 1316–1320), 36 ΙΙΙ (ἔτ. 1316), 70 ΙΙΙ (ἔτ. 1330), 172 (ἔτ. 1359), 549 (ἔτ. 1397) καὶ 550 (ἔτ. 1397), 612 (ἔτ. 1400), 632 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 633, καὶ 638 (ἐπίσης), 639 (ἐπίσης), 674 (ἔτ. 1401).

Ἐκ τῆς ἐκουσίας δὲ δικαιοδοσίας ἔχομεν ἀποφάσεις, δι' ὧν διορίζεται *κουράτωρ* εἰς ἀνγλικόν¹, παρέχεται συγγνώμη ἡλικίας καὶ δίδεται ἄδεια διὰ τὴν ἐκποίησιν ἢ ὑποθήκευσιν πραγμάτων ὀρφανοῦ ἀνγλικοῦ², ἢ προικῶν ἀκινήτων, οὐσης τῆς γυναικὸς ἀνγλικοῦ³, ἢ ἀκινήτων τοῦ ἀνδρός, ἔξ ὧν θὰ ἱκανοποιηθῆ ἔνδεχομένως ἢ προικῶ ἀπαίτησις ἀνγλικοῦ γυναικὸς⁴, ἐνεργεῖται ἀπογραφή τῆς κληρονομίας καὶ διανομὴ μεταξὺ τῶν κληρονόμων⁵.

Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω καταλόγου, ἡ καθ' ὕλην ἀρμοδιότης τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἐκτείνεται κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ τῆς Ἀλώσεως αἰῶνας οὐ μόνον εἰς ὀλόκληρον τὸ οἰκογενειακὸν καὶ τὸ κληρονομικὸν δίκαιον ἀλλὰ καὶ εἰς πλεῖστα ὅσα ἄλλα θέματα ἐκ τοῦ ὑπολοίπου ἀστικοῦ δικαίου. Ὁ νομικὸς ὅμως χαρακτήρ τῆς ἀναμίξεως ταύτης τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἀμφίβολος. Ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς ὡς συμβιβαστικῆς καὶ διαιτητικῆς συνηγοροῦν δύο τινά. Πρῶτον μὲν, τὸ γεγονός τῆς μεγίστης σπανιότητος ἐρήμην ἀποφάσεων μεταξὺ τῶν ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἐκδοθεισῶν⁶, δεύτερον δέ, ἡ ἐν αὐταῖς συγχρότητα ἀπαντῶσα ἀπειλὴ ἀφορισμοῦ κατὰ τοῦ διαδίκου, ὅστις θὰ ἀρνηθῆ τυχὸν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ἢ γενικώτερον τὴν συμμόρφωσιν πρὸς αὐτήν⁷, ὑποδηλοῦσα, ὡς ὑποθέτω, οὕτω τὴν ἀνυπαρξίαν ἄλλου μέσου ἐξαναγκασμοῦ τῶν διαδίκων εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως⁸. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι

¹ ΠΚ ἀρ. 553 (ἔτ. 1400).

² ΠΚ ἀρ. 553 (ἔτ. 1400), 554 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 555 (ἔτ. 1400), 569 (ἔτ. 1400), 571 (ἔτ. 1400), 584 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 610 (ἔτ. 1400), 613 (ἔτ. 1400).

³ ΠΚ ἀρ. 646 (ἔτ. 1400/1401), 678 (ἔτ. 1401).

⁴ ΠΚ ἀρ. 679 (ἔτ. 1401).

⁵ ΠΚ ἀρ. 566 (ἔτ. 1400).

⁶ Ὡς μόνα ἀσφαλῆ παραδείγματα γνωρίζω τὰς ἀποφάσεις Ἐπιτ. Βουλγ. ἀρ. 22 καὶ 23 καὶ ΠΚ ἀρ. 30 ΙV, 56 καὶ 57 V, ἐξ ὧν αἱ μὲν δύο πρῶται ἀφοροῦν δίκας διαζυγίου, αἱ δὲ τρεῖς τελευταῖαι διαφορὰς ἐκ προικῶς, ἧτοι θέματα ἐμπίπτοντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τῆς νεαρᾶς 27 τοῦ Ἀλεξίου Α' καὶ συνεπῶς δυνάμενα οὕτως ἢ ἄλλως νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον δικαιοδοτικῆς δράσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, στηριζομένης ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς νομοθεσίας.

⁷ Π.χ. Μητροπ. Ναυπάκτου παρὰ S. Pétridès, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 90 (ἀρχαὶ ΙΓ' αἰῶνος), ΠΚ ἀρ. 55 ΙΙ (ἔτ. 1324), 579 (ἔτ. 1400), 583 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 595 (ἔτ. 1400), 635 (ἐπὶ Ματθαίου Α'), 675 (ἔτ. 1401).

⁸ Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φρασσιολογία τῶν ἀποφάσεων. ΠΚ ἀρ. 55 ΙΙ (ἔτ. 1324): *Ἐπὶ γὰρ μὴ παύσεται τὸ ἀπὸ τοῦδ' ὁ δηλωθεὶς Μουζάλων ἐνοχλεῖν περὶ τῶν τοι-*

ἐν προκειμένῳ ἢ ἐγγυτέρῳ ἔρευνα ἰδιαίτερος χαρακτηριστικῶν τινῶν περιπτώσεων: Ἐν τῇ ἀποφάσει ΠΚ ἀρ. 70 I (ἔτ. 1330) ἀναφέρεται ὅτι κατὰ προηγούμενον στάδιον δίκης ἐκ προικὸς ἐνώπιον τοῦ αὐτοῦ πατριαρχικοῦ δικαστηρίου, εἰς τῶν διαδίκων αἰσθόμενος κατ' αὐτοῦ τὴν ψῆφον ἤδη ἐκφερομένην, μὴ ἀναμείνας αὐτὴν ἐνοχλεῖ τὰς βασιλικὰς ἀκοάς, καὶ ἐπὶ τοῦ σεκρέτου αἰτεῖται ἀντικριθῆναι τῷ δομεισίῳ· γίνεται τοῦτο... καὶ ὁ διάδικος οὗτος ἠττάται καὶ ἐνταῦθα. Μετὰ καιρὸν ἀπηρθύνθη καὶ πάλιν πρὸς κοσμικὸν δικαστήριον, τοὺς καθολικοὺς κριτὰς τῶν Ρωμαίων καὶ κρίσιν πάλιν ἐξαιτεῖται· οὗτοι δὲ ἀνηρέχθη τῷ κρατίστῳ καὶ ἀγίῳ μου αὐτοκράτορι ἐκκλησιαστικὴν εἶναι τὴν ὑπόθεσιν, συνοδικῶς ἐκεῖθεν μᾶλλον ἐπιτίραται κριθῆναι. Προφανῶς ὁ αὐτοκράτωρ ἔκριεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν τῇ νεαρᾷ 27 τοῦ Ἀλεξίου Α' γαμικῶν διαφορῶν καὶ συνεπῶς ὑπάγεται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια, εἰς ἃ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὴν παραπέμπει. Ὅτι δὲ νομικὸν ἔρεισμα τῆς παραπομπῆς ἀπετέλεσε τὸ νομοθέτημα τοῦτο τοῦ Ἀλεξίου, ὅπερ, ὡς εἶπον, μόνον τὰς γαμικὰς καὶ τὰς ἐκ ψυχικῶν διαφορὰς ὑποβάλλει ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν, δεικνύει, νομίζω, ἡ ἀντιπαραβολὴ τῆς δοθείσης λύσεως πρὸς τὴν ἐν ΠΚ ἀρ. 568 (ἔτ. 1400) ἐκτιθεμένην καὶ εἰς τὸ περιοριστικὸν δίκαιον ἀναγομένην δίκην: Ὁ Πανόπουλος ἐδανείσθη ἀπὸ τοῦ Καλοκῶρη 300 ὑπέρυτρα μὲ ἐνιαύσιον προθεσμίαν ἀποδόσεως, ἐπὶ ἐπιτοκίῳ 15%, καὶ ἐπὶ ἐνεχύρῳ τῷ ὀσπητίῳ αὐτοῦ, συνομολογηθείσης μάλιστα καὶ *lex commissoria* ἐπὶ τοῦ εἰς ἀσφάλειαν δοθέντος ἀκινήτου διὰ τὴν περίπτωσιν μὴ ἐμπροθέσμου ἐξοφλήσεως τοῦ χρέους¹· τὴν σύμβασιν ταύτην ἐπεκύρωσαν, ὡς λέγεται, καὶ οἱ σεκρειακοὶ κριταὶ κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ δανειστοῦ. Ὅλιγον πρὸ τῆς παρόδου τῆς προθεσμίας ὁ ὀφειλέτης ἐνήγαγε τὸν δανειστὴν πρὸ τοῦ πατριαρχικοῦ δικαστηρίου—ἄγνωστον μὲ ποῖον ἀκριβῶς αἴτημα,—ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος, ἀντὶ τὰ ἐμφανισθῆ ἐνταῦθα, προσέδραμεν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον, ὅπερ ἐκίρηξεν ἑαυτὸ ἀπο-

οῦτων οὐκηνμάτων, καὶ οὐδὲ ἐκοστήσεται παντάπασι τῆς αὐτῶν κατοχῆς, τῷ παρὰ τῆς ἡμῶν μειριότητος ἐπιτιμῳ ὑποβληθήσεται, ὡς προδήλως τῷ δικαίῳ ἐναντιούμενος· ΠΚ ἀρ. 595 (ἔτ. 1400) : ὥστε δὲ ταῦτα τοῦτον τηρηθῆναι τὸν τρόπον καὶ βάρος ἀφορισμοῦ φρικώδους ἐκφωνεῖ κατὰ τῶν ὀλιγῶ ἀντιτεῖναι πρὸς ταῦτα ἐπιχειροσόντων ἢ παρασαλεύσαι ταῦτα ὀπωδότης· ΠΚ ἀρ. 635 (ἐπὶ Ματθαίου Α') : ...μετὰ τὸ ἀποδοῦναι τῷ Γεωργίῳ τὸν Πεπαγωγμένον τὰ ρηθέντα πάντα ἀνερόκλητον αὐτὸν διατηρήσει ἀπὸ παντὸς κριτηρίου, εἰ δ' ἐνοχλήσει αὐτῷ, βάρος ἀφορισμοῦ κατ' αὐτοῦ ἐκφωνοῦμεν· ΠΚ ἀρ. 675 (ἔτ. 1401) : εἰ δὲ περὶ τίνος τῶν ρηθέντων αὐτὸς ἐπηρέασει ἢ ἐνοχλήσει τὰς θείας βασιλικὰς ἀκοάς, ἔχει αὐτὸν καὶ τὸν συνηγορήσαντα αὐτῷ εἰς τοῦτο ὑπὸ τὸν ἀπὸ τῆς ἀγίας καὶ ζωαρχικῆς τριάδος βαρύντατον καὶ φρικώδη ἀφορισμὸν ἢ μειριότητος ἡμῶν.

¹ Ἡ συνομολόγησις τοιαύτης *lex commissoria* εἶναι κατὰ τὴν βυζαντινορωμαϊκὴν νομοθεσίαν ἀνίσχυρος (Cod. Just. VIII, 34 (35).3 (ἔτ. 326)=Βασιλ. ΚΕ' 7.62)· ἀλλ' ἡ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ἀναγνώρισις ταύτης δὲν εἶναι, ὡς γνωστόν, τὸ μόνον σημεῖον, ἐνθα ἡ βυζαντινὴ πρακτικὴ ἀποκλίνει τοῦ ἐπισήμου δικαίου.

κλειστικῶς ἀρμόδιον, ἐδέχθη τὴν ἀγωγὴν τοῦ δανειστοῦ καὶ ἀνεγνώρισε τὴν λόγῳ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθούσης ὑπερημερίας τοῦ ὀφειλέτου περιέλευσιν τῆς κυριότητος τοῦ οἰκήματος εἰς τὸν δανειστήν. Τὸ πατριαρχικὸν δικαστήριον ἐν τούτοις, ἃν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τοῦ αυτοκρατορικοῦ δικαστηρίου καὶ συνεμορφώθη μὲ τὴν προδικαστικὴν ἀπόφασιν ἐκείνου, ἀποσχὸν εὐθύς ὡς ἔλαβε γνῶσιν αὐτῆς τῆς περαιτέρω ἐκδικάσεως τῆς διαφορᾶς (*ἐπεὶ ταῦτ' ἐδηλώθη καὶ τῇ ἡμῶν μειριότητι διὰ βασιλικοῦ μηνύματος, ἐνέδωκεν αὐτῇ κατὰ τὴν περὶ ταῦτα συνήθειαν κριθῆναι ἐν τῷ σεκρέτῳ τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν*), δὲν ἐδίστασε, μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ὀριστικῆς ἀποφάσεως, νὰ ἐπανέλθῃ κατ' αἴτησιν τοῦ ὀφειλέτου καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος καὶ νὰ ἐξαναγκάσῃ διὰ τῆς ἀπειλῆς ἀφορισμοῦ τὸν δανειστήν νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ δεδικασμένου—τὸ ἔγκυρον τοῦ ὁποίου, σημειωτέον, οὐδόλως φαίνεται ἀμφισβητῶν ὁ Πατριάρχης—καὶ νὰ δεχθῇ νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ἀκίνητον ἐπὶ τῇ καταβολῇ ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου μόνον τοῦ ποσοῦ τοῦ κεφαλαίου χωρὶς τοὺς τόκους καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ οἰκήματος καταβληθειῶν δαπανῶν. Ὁ οὕτω ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πνευματικῶν ὄπλων τῆς ἐκκλησίας καταριθισθεὶς συμβιβασμὸς ἐν συνδυασμῷ μὲ ὅσα ἀνωτέρω ἐξετέθησαν διδάσκει, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι ἐπὶ τῶν μὴ εἰς τὴν νεαρὰν 27 τοῦ Ἀλεξίου Α' ὑπαγομένων δικῶν τοῦλάχιστον, τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια ἔστεροῦντο γνησίας δικαιοδοσίας, μὴ δυνάμενα νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς διαφορᾶς χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν ὅλων τῶν διαδίκων¹, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὅτι ἐπετύγχανον ταῦτα πολλάκις νὰ καταστήσουν νεκρὸν γράμμα τὰς περὶ καθορισμοῦ τῆς ἀρμοδιότητος διατάξεις τῆς αυτοκρατορικῆς νομοθεσίας, ἐξαναγκάζοντα διὰ τῆς ἀπειλῆς πνευματικῶν ποινῶν τοὺς διαδίκους νὰ ὑποβάλλουν τὴν διένεξιν εἰς αὐτὰ ἢ, ὅπως εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, νὰ ἀποδέχωνται τὴν κατὰ τὴν κρίσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐνδεικνυομένην συμβιβαστικὴν λύσιν. Ὅθεν παρὰ τὸν *de iure* συμβιβαστικὸν καὶ διαιτητικὸν² χαρακτῆρα τῆς κρίσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, ἢ συχνότης τῆς προσφυγῆς καί, ὡς φαίνεται, ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν διαδίκων πρὸς αὐτὰ ἦτο τοσαύτη, ὥστε εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ ἐλάχιστον διέφερον ταῦτα τῶν κοσμικῶν δικαστηρίων.

Α. Π. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Καὶ ὁ Θεόδωρος Βαλσαμῶν ἐνθ' ἀνωτ., σ. 531 ἐπ. τονίζει ὅτι ἐναγόμενοι λαϊκοὶ δὲν δύνανται νὰ ὑπαχθῶσι χωρὶς τὴν θέλησίν των εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων.

² Λέγοντες διαιτητικὸν δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια ἔκρινον πάντοτε κατόπιν προηγουμένου συνυποσχετικοῦ, ἀλλ' ὅτι προϋπὸθεσις τῆς ἀναμίξεως αὐτῶν ἦτο ἡ ρητὴ ἢ σιωπηρὰ συγκατάθεσις πάντων τῶν διαδίκων, ἐκδηλουμένη τοῦλάχιστον διὰ τῆς κατὰ τὴν δίκην παρουσίας καὶ μὴ προβολῆς ἐνστάσεως ἀναρμοδιότητος.